

2 SED-guovllu ealáhusovdáneapmi 2000-logus

Sigrid Skålnes, seniordutki, Norsk institutt for by- og regionforskning

Čoahkkáigeassu:

Dán artihkkala temá lea mo SED-guovllu suohkanat davábealde Sáltoduoddara ovdánit barggolašvuođa ja olmmošlogu hárrái. Dás deattuhit jagiid 2003-2013. Olles guovllus lea olmmošlohku njiedjan dieid jagiid. Vuotna- ja riddosuohkaniin lea olmmošlohku njiedjan eanet go siseatnansuohkaniin. Seamma áigodagas lea goitge barggolašvuohta lassánan mángga sajis guovllus. Bargojohttin olggos suohkaniin lea rievddadan, muhto lea leamaš eanemus suohkaniin mat leat lahka stuorit gávpgiid. Váile bealli sis geat leat bargguin SED-guovllus barget almmolaš sektoris, ja leat ge lassánan bargit eanet almmolaš go priváhta sektoris 2003-2012 áigodaga. Dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalus lea stuorimus suorgi almmolaš bargobáikkiin, ja lea suorgi mas bargguiduhttin lassána jagis jahkái. Dat guoská buot guđa guvlui SED-guovllus. Eará almmolaš surggiid hárrái, nugo oahpahussii ja almmolaš hálddahussii, leat dát logut njiedjan čielgasit mañemus logijagi, belohakkii dan dihte go suohkansektora leat unnidan unnon olmmošlogu dihte, belohakkii maiddáid suodjalusa unnideami dihte. Stáhta hálddahusaid oppalaš unnideapmi orru eanet go almmolaš hálddahusaid bajáshuksen, ja dát guoská vuosttažettiin sámi hálddahusaide. Priváhta sektoris oaidnit rievdamiid mat ollislaččat addet negatiiva loguid sihke guolásteapmái, industriijai, eanadollui ja boazodollui, vaikko lea leamaš ovdáneapmi moatti SED-guovllus. Olmmošlohkoovdáneapmi lea leamaš negatiiva olles áigodaga, ja lassáneapmi lea sorjavaš sisafárremis. Suohkanat madda lea eanemus sisafárren ja main lea oaneheamos gaska stuorit ja mánggabealat bargomárkaniidda, leat jáhku mielde suohkanat mat birgejit buoremusat jagiid ovddos guvlui.

2.1 Álggahus

Norgga guovllupolitihkas lea leamaš mañemus golbmalogi jagi okta váldoulbmilin bisuhit riikka orrunminstariid, dahje nugo dađistaga lea gártan; “orrunminstariid váldohámi” (St.meld. 13 (2012-2013)). Measta čađat dan áigodaga lea olmmošlohku doaresbealde guovlluin njiedjan. Olmmošlogu geahččalit bisuhit earret eará doaimmaiguin mat galggaše hehttet *erefárrema* doaresbealde suohkaniin, ja doaimmaiguin mat movttiidahttit *sisafárret*

daidda seamma doaresbealsuohkaniidda. Ollu iešguđetlágan doaimmat ja doaibmabijut leat váldon atnui dien barggus, geahččalan dihte aktiivvalaččat lasihit fárrema doaresbealguovlluide iešguđetlágan fárrehankampánjaiguin sidjiide geat orrot gávpotguovlluin, dahje maŋemus jagiid –olbmuide olgoriikkas. Muhto doaimmat eai leat biddjon dušše olbmuide ja sin *fárrenválljejamiide*, dat leat maiddá biddjon doaresbealsuohkaniidda. Dakkár doaimmat guoskkahit mánggalágan *servodatovddideapmái*, vuosttažettiin ealáhusovddideapmái nannet ealáhusaid nu ahte dat šaddet bivnnuhat bargiide. Doaimmat leat maiddá *gulustuvvama* ektui, ja ráhkadit – dahje goit ovddidit báikkiid geasuheaddji ássanbáikin, bargobáikin ja sadjin gosa sáhtta fárret, iige gos fárre eret.

Davvi-Norgga doaresbealsuohkaniin leat oktiibuot ollu iešguđetlágan doaibmabijut ja prošeavttat, leamaš dahje ain jođus, ealáhusa ovddideapmái, suohkaniid ovddideapmái, bargat buoret gulustuvvama ovddas, oažžut olbmuid fárret suohkaniidda iige fárret eret, ja beaggit geasuheaddji suohkanin. Suohkaniid ássit leat maiddá beassan oassálastit diein doaibmabijuin, sihke prošeaktaoasseváldin ollu ja iešguđetlágan prošeavttain, muhto maiddá dan bokte ahte hukset dahje ovddidit gelbbolašvuoda ealáhusbargin iežaset suohkaniin.

1970- ja-80 logus gohčodedje daid doaimmaid *doaibmabidjobargun*, ja ollu suohkanat álggahedje dan heahtereakšuvdnan (Bukve 2001). Dalle, nugo dál, de ledje doaresbealde suohkanat main lei váilevaš ealáhusmárkan ja alla bargguhisvuolta, mat eanemus doaimmahedje ja doaimmahit doaibmabidjobargguid, dahje nugo dán áiggi dadjet; ealáhusovddideami. Doaimmat ledje heahtedili ektui, eará sániiguin daddjon ealáhusmárkana ovddideami ektui, ja suohkana vejolašvuoda ektui doaimmahit *nuppástusdoaimmaid*. Dien maŋemus ášši várás čadahuvvui ovdamearka dihte prošeakta nannet suohkana ealáhusbarggu, ja suohkanat davvin, earret eará Hápmir ledje geahččalansuohkanat¹. Ealáhusovddidanbarggut leat maŋemus golbmalogi jagi leamaš ollu ja iešguđetlágan hámis, ja leat leamaš sihke olbmuid ja suohkaniid várás, juogo álggahanprošeaktan dahje ovddidanprošeaktan báikkiide, suohkan osiide, suohkaniidda dahje guovlluide. Maiddá sámi guovlluin leat čadahuvvon iešguđetlágan álggahanprošeavttat, nuppástuhttinprográmmat ja ovddidandoaibmabijut. Muhtun muddui leat dat doaimmat maiddá leamaš sierra joavkkuid várás, nugo nissonolbmuid dahje nuoraid várás.

Dál ii leat unnit dárbu heahtereakšuvdnii ja nuppástuhttinmáhtolašvuhtii, ja leat ge ráhkadan ođđa doaimmaid, eaige leat doaibmabijut šat dušše ealáhusa váste, muhto maiddá servodaga váste mas ealáhus lea. Daiguin rievdademiiguin eai leat dušše doaibmabidjobarggut šaddan ealáhusovddideapmin ja servodatovddideapmin, muhto leat maiddá ráhkadan *ođđa lágan doaibmabijuid* ja *ođđa ulbmiljoavkkuid* doaimmaide. Beagginbargu, sisafárrehankampánjat, movttiidahttinkampánjat ja geasuheaddjivuoda huksen leat sihke ođđa sánit ja doaibmabijut, ja dán áiggi prošeavttain lea áinnas bajilčálan Fárre deike/Fárre davás dahje *Ođđa buoret*

¹ Gielda- ja bargodepartemeanta (dál: Gielda- ja odasmahttindepartemeanta) čadahii jagiid 1985-87 *Næringsetatprosjektet* guđa suohkanis Nordlándas. Ulbmil lei geahččalit suohkanlaš ealáhusbarggus sierra etáhtas, ja dát lei geahččalanprošeakta. Prošeakta lihkostuvai hui bures, ja álgu dan ásaheamis mii maŋgil šattai suohkanlaš ealáhusbargu sierra etáhta dahje hálddahasa bokte. Geahča muđui Bukve ja Skålnes (1987).

áigumuš ... suohkanis. Daid vuoruhuvvon bargguid gohčodit ássanhálloprošeaktan² dahje smávvasuohkanprográmmán³ main mihttun lea ovdamearka dihte “oččodit ássanhálu ja geasuheaddji báikkiid”, mat galggaše mielde nanusmahttit smávvasuohkaniid ovdánankapasitehta, dahje “oččodit oktasaš guovlludentitehta ja seammás hukset posiitiiva beaggima olggos guvlui.”⁴ Lea maiddái guhkes áigi go doaimmaiguin fokuserejedje dušše ealáhusa, dávjá leat sisafárrejeaddjit ja ruovttoluottafárrejeaddjit ulbmiljoavkun, suohkaniin ii leat šat dárbu dušše bargobáikkiide, muhto maiddái dárbu deavdit guoros bargobáikkiid, ovdamearka dihte dearvvašvuoda- ja fuolahussektoris.

Ássanhállodoaimmat sisdollet áinnas maiddái vuoruhemiid nuoraid ektui geat leat fárren eret báikkiin, ja dan ahte oččodit áinnas oahppan nuoraid ruoktot fas, nu ahte guoros bargosajiid devdet.

Norggas lea mañemus jagiid lassánan olmmošlohku ollu. Olmmošlohku ii leat lassánan seamma ládje miehtá riikka, muhto lea lassánan nu ahte dat báikkid mat leat leamaš stuorrát leat sturron eanet. Dál lea nettosisafárren deháleabbo olmmošlohkolassáneapmái go riegádahttinbadjebáza. Statistihkalaš doaimmahaga logut čájehit stuorimus gávpogiid sturron eanemus, unnimus suohkanat miehtá leat unnon. Stuorrumis ja unnumis, sisafárremis ja eretfárremis, geasuheaddji ja unnit geasuheaddji báikkiin, lea govva mas lea maiddái geográfalaš čujuhus, ja nugo dávjá ovdal čujuhus mii ii leat amas; sturrun nanne gova mii lea vuhtton ollu jagiid – dađistaga eanet sentraliseren ja doaresbealsuohkaniin guorranit olbmot. Statistihkain ja raporttain muitalit logut olmmošfárrema guovddáš gávpogiidda ja čoahkkebáikkiide, ja sturruna birrasiin mat leat gilkoraston *geasuheaddjin*.

Dán artihkkalis lea fokus ovdáneapmái mii lea muhtun sámi guovlluin Norggas. *Sámi guovlu* lea dás ráddjejuvvon dasa mii gohčoduvvo *SED-guovlun*, ja *ovdáneapmi* lea ráddjejuvvon *ealáhus- ja barggolašvuodaovdáneapmái*. Sámi guovllu ealáhus- ja bargguiduhttinovddideami fokuseren gáibida maiddái fokuserema *álbmothivvodatovdáneapmái* dahje álbmothivvodatrievdamii seamma guovllus. Muhtun muddui geahččat rievdadusaid eará guovlluid rievdamiid ja ovdánemiid ektui, áinnas eará guovlluid ektui seamma riikkaosis.

² *Ássanhállodoaimma/Bulystsatsinga* ovddida gažaldaga mo sáhtá šaddat eanet geasuheaddji ásaiduvvat doaresbealsuohkaniidda. Dan vuoruheamis lea Gielda- ja odasmahttindepartemeanta (KMD) leamaš mielde bidjame johtui mánga pilohtaproševtta miehtá riikka. Proševttaid temát leat erenoamážit guoskkahan sisafárren, integreeren, nuorat, kultuvrralaš báiki- ja ealáhusovddideapmi ja beaggin. Ulbmil vuoruhemiin lea láchit dili nu ahte doaresbealsuohkanat šaddet eanet geasuheaddjin bistevas ássanbáikin, ja čohkket máhtu das mii váikkuha olbmuid ássanbáikki välljemii. Ássanhállodoaimma álggii 2010 ja bistá 2015 rádjái.

³ Smávvasuohkanvuoruheapmi galgá unnimus suohkaniidda addit eanet kapasitehta ovddidit geasuheaddji báikkálašservodagaid ássiide ja ealáhussii.

⁴ Prošeakta *Omdømmebygging i Nord-Troms*, duohken lea Davvi-Romssa Guovlluráddi. Prošeakta oáččui Ássanhálloruhtadeami jagi 2011.

2.2 Gáldut

Ealáhusovdáneapmi sámi guovlluin lea leamaš fáddán mángga almmolaš čielggadeamis, analysain ja dutkanprošeavttain mañemus jagiid. Dán artihkkalii leat gáldun buot stuorebuš dieđalaš čielggadeamit mat guoskkahit ealáhusovdáneami SED-guovllus 2000-logus. Datamateriálan eai leat goitge dušše välljejuvvon oasis mánggain čielggademiin ja dutkanraporttain, muhto dat lea dat mii lea čohkkejuvvon dain surggiin mañnil duhátjagimolsuma. Materiála guoskkaha buot ovdáneami, erenoamážit lea deaddu ealáhus- ja barggolašvuodaovdáneamis sámi guovlluin. Ovdáneapmái gullá dás maiddái olmmošlohkoovdáneapmi. Raporttain geavahit iešgudet mađe máhtolašvuoda ja dovdamuša sámi guovlluid birra go galget čilget rievdadusaid ja ovdáneami. Gáldut leat iešgudetlágánat, vuosttažettiin nu ahte muhtumat ovdanbuktet datamateriála loguid tabeallaid ja grafihkaid hámis eaige báljo dieđuid guovllu ovdáneami ovdánanvuogi birra, eaige dárkilit analysaid rievdamiin ja almma čilgehusaid haga (Telemarksforskning). Eará gáldut geavahit máhtuid eará sámi dilálašvuodain ja Davvi-Norgga birra go analyserejit rievdamiid (Norut-Alta). Gálduid almmuhan vuollelis.

Bargu maid Norut ja Telemarksforskning leat dahkan lea váldooassi dán artihkkala guorahallanvuodus. Guovddáš gáldun leat Telemarksforskningas njeallje raportta main lea fokus ealáhusovdáneapmi, innovašuvdna ja geasuheaddjivohta. Dat raporttat leat ráhkaduvvon Sámedikki diñgojumi mielde jagiid 2010 gitta 2013. Dat raporttat leat muhtun muddui ovdalaš ealáhusanalysaid joatkkabarggut, ja muhtun muddui analysametoda ovddideami bokte maiguin mihtidit iešgudetge báikki geasuheaddjifámu. Bargu SED-guovlluid ovddas lea oassin suorit barggus mas maiddái ollu eará suohkanat Norggas leat mielde. Raporttat sisdollet mánggaid kártemiid ja mihtidemiid, maid lea váttis dulkot jus ii hui bures dovdda suohkaniid mat guorahallojuvvojit. Rievdadusaid ovdanbuktet vuosttažettiin loguid bokte, ja muhtun muddui leat guorahallamat oanehis áigeperspektiivvas. Dat eai leat analysat main lea vuodđun guhkit áiggi ovdáneapmi, ja váilu eanas háve máhttu báikkálaš ja guovllu dilálašvuodain mat sáhtaše čilget ovdáneami ja rievdamiid.

Norut Alta– Álttás leat guokte raportta, nubbi ráhkaduvvui stáhta prográmma “Máhttočohkken – árvoháhkana davvin” olis. Ealáhus- ja gávpedepartemeanta, Guolástus- ja riddodepartemeanta, Gielda- ja guovlludepartemeanta ja Birasgáhttenpartemeanta (dál: Gielda- ja ođasmahttinpartemeanta, Ealáhus- ja guolástusdepartementet ja Dálkkádat- ja biraspartemeanta) čadahedje jagi 2013 máhtolašvuoda háhkama čalmmustahttit vejolašvuodaid mat leat lasihit ođasmahtti árvoháhkama resursarikkis guovllus ja govvidan dihte boahhteáigge gova Davvi-norggas 2030 ja 2050 guvlui mas máhtolašvuoda lea vuodđun. Erenoamážit deattuhedje guolásteami, áhpeeláhusa, ođđa mariidna ealáhusaid, mátkeeláhusa, ođasmáhtti energiija ja minerálaid. Máhtolašvuoda háhkan galgá mielde váikkuheame vai šaddá buoret vuodđu dahkat mearrádusaid ja välljejumiid ovddos guvlui, ja dat galgá čájehit makkár gaskaoamit ja doaimbajut sáhttet váikkuhit ovdáneapmái ja leat mielde luvveme árvoháhkanpotensiála boahttevaš jagiid. Ráhkadedje maiddái vihtta rasttildeaddji čielggadusa mat iske fáttáid mat ledje oktasaččat guovtti dahje eanet ealáhusaide. Makkár hástalusat ja vejolašvuodát deaividit ealáhusaid, ja mo sáhtta daid hástalusaid dustet ja nu dahkagoahtit duohtan boahhteáiggi árvoháhkama? Mihtun

máhtolašvuodáháhkamiin lea oččodit oidnosii eavttuid mat leat lasihit bistilis árvoháhkama guvlui mas leat valjit resurssat, ja ráhkadit Davvi-Norggas boahteáiggi gova 2030 ja 2050 guvlui mas máhtolašvuolta lea vuodđun. Lassin raportii ”Næringsutvikling i samiske samfunn” leat maiddáai oasit ovttá dain raporttain Máhtočohkkemis gáldun dán artihkkalii; dat guoská raportii ”Attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner i Nord-Norge”.⁵ Nubbi raporta – sámi guovlluid kulturealáhusaid birra – lea ráhkaduvvon Sámedikki diŋgojumi mielde. Dat ráhkaduvvui Sámedikki kulturdiedáhus barggu olis ja ilmmai jagi 2012.

Dasa lassin lea raporta Davviriikkaid ministerrádis –*Artic Social Indicators follow-up to the Artic Human Development Report*. Raporta ilmmai jagi 2010 ja lea nugo bajilčállagis boahtá ovdan čuovvoleapmi čielggadeamis *Artic Human Development Report (AHDR)*. Dalle go AHDR⁶ ilmmai 2004:s atne dan Árktalaš ráđđái (Artic Council) ja earáide jorggáldahkan (láddamin), danne go bargu ovddastii Árktalaš ráđi vuosttaš servodatdiedalaš barggu. Dat ipmirduvvui dainna lágiin ahte olmmošlaš dimenšuvdna ceavzilis ovdáneami ektui viimmat adnojuvvui dehálažžan árktalaš guvlui ja ássiide. Seammás raporta čalmmustahtii ođđa oktasašvuoda ovdáneami eiseválddiid ja dutkanbirrasiid gaskkas, juoga mii oidnui čielgasit barggus gitta dan raportta válmasteapmái. AHS-raporta oaččui ollu beroštumi, sihke danne go dálkkádatgažaldat bijai ollu fokusa árktalaš guovlluide, ja maiddáai go riikkaidgaskasaš polárajahki bođii dakka maŋis. Raporta *Artic Social Indicators* fokusere sosiála indikáhtoriid ovdáneamis mat sáhttet leat áigequodilat árktalaš guvlui. Indikáhtorat čatnasit guđa suorgái; dearvvašvuolta, buresbirgejupmi, oahpahus, kultuvra, luondu ja vejolašvuolta mearridit iežas boahteáiggi badjel. Raporta ministtarrádis geahččá buot árktalaš servodagaid, ja viidábut ja eanet bajitdási perspektiivvas go eará raporttat dás.

Lassin dáidda leat maiddáai eará raporttat guovllus geavahuvvon, ovdamearka dihte Sámedikki ealáhusdiedáhus (2012), lassin Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga (SSB)⁷ statistihkaide, earret eará SSB statistihkat sámi dilálašvuodain.

2.3 Sámi suohkanat ja SED-guovlu

Jagi 2014 leat Norggas 428 suohkana. Dát artihkal lea muhtun daid suohkaniid birra; suohkanat leat davvin, ja buohkat SED-guovllus⁸. Ii leat datavuodđu ráhkadit indiviidaid mielde statistihka olbmui geain lea sámi-etnisitehta gullelašvuolta. Ii leat álbmotregisttar

⁵ Norut Alta-Áltá Rapport 2013-7.

⁶ AHDR čadahuvvui Artic Council’s Sustainable Development Working Group (SDWG) jodihemiin.

⁷ Statistisk sentralbyrå (SSB) ilmmuha juohke nuppi jagi *Sámi statistihkka*, maŋemus almmuhuvvon 2014.

⁸ Sámedikki doarjjaortnegat ealáhusovddideapmái (SED) lea joatkka Ovddidanfoanddas guovddáš sámi ássanguovlluide. Dat foanda ásahuvvui Stuoradikkis jagi 1975. Foanda gulai dalle viđa suohkaniid siskkit Finnmárkkus. Dan geográfalaš doaimmaguovlu lea maŋgil viiddiduvvon mángii, maŋemus 2009. Foanda lea maiddáai molson nama, ja dan leat hálldašan mánga institušuvnna. 1989 rájes lea Sámedikkis leamaš ovddasvástádus daidda doarjagiidda. 2009 rájes mearrida Sámediggi dan geográfalaš doaimmaguovllu jahkasaš bušeahhtamearrádušas.

eaige eará registrarat lohkan geat leat sápmelaččat (Pettersen 2012). SSB⁹ sámi statistihkas lea geográfalaš vuodđu, dat mearkkaša ahte dán statistihkas leat sámi ássanguovllut geográfalaččat vuodđun ja *ráddjejuvvon Sámedikki* ealáhusovddidandoarjagiid doaibmaguovllus (SED). Olles dát guovlu lea davábealde Sáltoduoddara, iige danne leat das mielde olles árbevirolaš sámi ássanguovlu. Guovllus lea birrasiid 50 proseanta Norgga areálas davábealde Sáltoduoddara, muhto dušše 10 proseanta olbmui geat áset davábealde Sáltoduoddara áset SED-guovllus. Njeallje proseanta SED-guovllu álbmogis orru čoahkkebáikkiin. Nu leat doaresbealbáikkid davábealde Sáltoduoddara mat leat definerejuvvon sámi ássanguovlun. Buot gávpogat ja stuorit čoahkkebáikkid leat olggobealde SED-guovllu, ja nu lea garra guovddáš-doaresbealde-dimenšuvdna oassin sámi statistihkas.

SED-guovllus leat jagi 2014 26 suohkana, 16 olles ja 10 suohkana main oasit leat mielde. Buot suohkanat leat golmma davimus fylkkas Finnmárkkus, Romssas ja Nordlánddas, davábealde Sáltoduoddara. Gávpotsuohkanat – Áltá, Máttá-Várjjat, Romsa ja Narviika leat suohkanat main leat oasit mielde SED-guovllus. Dat guovllut leat doaresbealde- ja gilleguovllut oalle guhkin eret suohkaniid guovddázis. Dát njeallje suohkana eai leat váldon mielde analysain, go eanas oassi datain raporttain mat leat dán artihkkala vuodđun leat suohkaniid dásis.¹⁰ Dasa lassin leat guhtha suohkana main dušše oasit suohkaniin leat mielde SED-guovllus. Dat suohkanat leat merkejuvvon násttiin (*). Buot dain suohkaniin dahká olmmošlohku dan guovllus mii lea oassin SED-guovllus unnimus oasi, muhto dat leat eanas smávva suohkanat, nu ahte daid siskkildahttin materiálahi ii váikkut seamma ládje go gávpotsuohkanat livčče.

Tabealla 2.1 SED-guovlu. Suohkaniin mat leat merkejuvvon * lea dušše oassi mielde SED-guovllus.

Finnmárku	Romsa	Nordlándda
Máttá-Várjjat-Sør-Varanger* Unjárga-Nesseby Deatnu-Tana Gáŋgaviika-Gamvik Davvesiida-Lebesby* Karášjohka-Karasjok Guovdageaidnu-Kautokeino Áltá-Alta* Porsáŋgu-Porsanger Nordkapp* Muosát-Måsøy* Fálesnuorri-Kvalsund Láhpi-Loppa	Romsa-Tromsø* Návuotna-Kvænangen Gáivuotna-Kåfjord Storfjord-Omasvuotna Ivgu-Lyngen Ráisavuotna-Sørreisa* Rivtták-Gratangen Skánit-Skånland Ráisa-Nordreisa Evenášši-Evenes*	Narviika* Divtasvuodna-Tysfjord Hábmer-Hamarøy*

Go sámi guovlluid buohtastahtta eará guovlluiguin, de ii buohtastahte dušše sápmelaččaid ja ii-sápmelaččaid, muhto maiddá doaresbeale ja guovddáš guovlluid. SSB oaivvilda ahte dat

⁹ Statistisk sentralbyrå Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

¹⁰ Norut-Alta- Áltá raporta 2014:4 digaštallá ráddjemis ahte ii leat áibbas váttisvuodaid haga guoddit gávpotsuohkaniid, go de earret eará massá dieđuid sápmelaččaid gávpot fárrema birra, nugo Sørliie ja Broderstad čájeheigga raporttasteaska 201.

sáhtta addit sámi statistihkkii ovttagardánvuoda, muhto ákkastallá ahte lea duohtavuohta ahte “vaikko ollu sápmelaččat ássat gávpogiin ja stuorit čoahkkebáikkiin, de lea doaresbealde davvin gos sámi kultuvrras lea relatiivvalaččat stuorimus mearkkašupmi. Ja boaittoealproblematihkka lea danne dehálaš hástalus sápmelaččaide álbmogin” (SSB¹¹)

Válđoágga válljet guovllu lea ahte dát leat báikkálašservodagat mat gehččojuvvojit alla árvosažžan sámi kultuvrra ja ealáhusa seailuheami ja ovddideami ektui, seammás go Sámediggi hálddaša erenoamáš doaibmaruđaid juste dasa. 26 SED-suohkanis leat 13 Finnmárkkus, ovcci Romssas ja njeallje Nordlánddas. (Slaastad 2014). Statistihkalaš guovddášdoaimmaha neahttasiiddus lea bajilgeahčustat suohkaniin mat leat mielde SED-guovllus¹².

2.3.1 SED-guovllu olmmošlohkoovdáneapmi

Olmmošlohkoovdáneapmi lea dehálaš fáktor iešguđetge SED-guovllu servodatovdáneapmái. 1997 rájes 2010 rádjái lassánii olmmošlohku olles riikkas, muhto ii 22 suohkanis mat gullet SED-guvlui. Dan guovllus njiejai olmmošlohku, ja sivvan njiedjamii lei negatiiva riegádahttinbadjebáza ja eretfárren. Sámi guovlluin lea olmmošlohku njiedjan maiddá mihá eanet go buot dain golmma davimus fylkkain. Romssas lea lassánan 1997 rájes, Nordlánddas ja Finnmárkkus lea mañemus jagiid njiedjan jorggihan lassáneapmái. Sámeguovllus lea njiedjan joatkán, earret jagi 2012. Lassáneapmi ii lean ollu, muhto lei goitge vuosttaš lassáneapmi 1990 rájes goassáža rájes lei njiedjan 15 proseanta. Jagi 2011 ja 2012 fárrejedje eanegat SED-guovlluide go eret doppe, ja 2012 lassánii doppe olmmošlohku veaháš.

Ođđajagimánu 1. beaivvi 2013 ásse 55 652 olbmo SED-guovllus. Dat lei 14,6 proseanta njiedjan 1990 rájes (Sámi statistihkka 2014). Eretfárren ja váilevaš ruovttoluottafárren lea váldosivva njiedjamii ja dasa go olmmošlohku lea njiedjan jahkásaččat 1990 rájes 2012 rádjái, njiedjan mii dahká oktiibuot 15 proseanta. Eanas leat nuorra rávisolbmot geat fárrejit, mii lea daguhan ahte jagiid čađa lea guvlui gártan boarrásit álbmot go muđui riikkas, stuora joavkkuin agis 55 jagi ja boarráseappot. Álbmotjoavku ahkejoavkkus 25-39 jagi lea maiddá SED-guovllus ollu unnit go muđui riikkas, sihke dievddut ja nissonat. Seamma guoská maiddá mánáide ahkejoavkkus 0-9 jagi SED-guovllus muđui riikka ektui. Jagi 2011 ja 2012 lei ovdáneapmi ieža lágan go ovddit jagiid, eanegat johte SED-guvlui, go eret doppe, ja 2012:s lei vuohččan veaháš olmmošlohkolassáneapmi.

¹¹ <http://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/urbefolkningen-i-tall-samisk-statistikk>

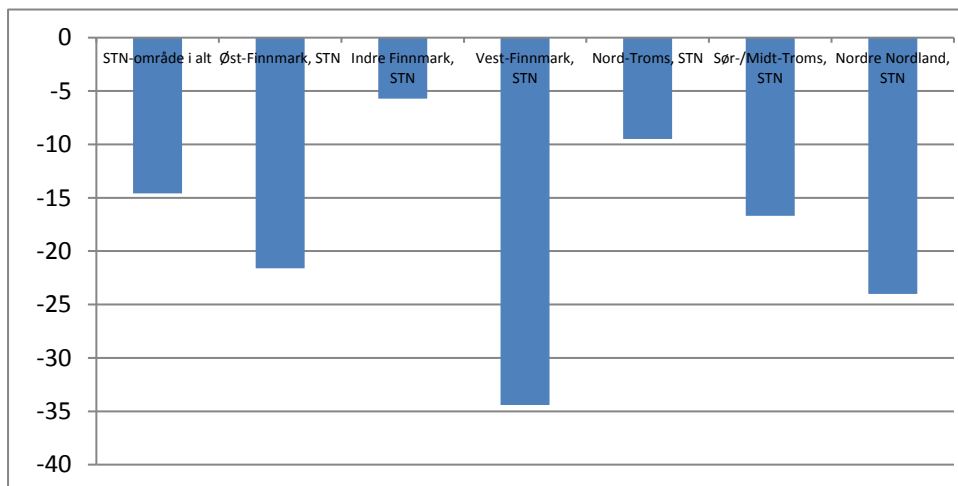
¹² Raporta Sámi statistihkka 2014 sisdoallá statistihka mii lea áššáigullevaš sámi servodatdílalašvuodaide Norggas.

Tabealla 2.2 Olmmošlohku ođđajagimánu 1.b. 2013, Norga davábealde Sáltoduoddara. Gáldu: SSB, Sámi statistihkka.

	Rievdamat proseanttain		
	2013	2012-2013	1990-2013
Norga davábealde Sáltoduoddara oktiibuot	396 532	0,9	4,2
SED-guovlu oktiibuot	55 652	0,0	-14,6
Eará guovllut oktiibuot	340 880	1,0	8,1
Nuorta-Finmmárku	24 730	1,0	-6,8
Nuorta-Finmmárku, SED	3 789	-0,1	-21,6
Nuorta-Finmmárku, eará guovllut	20 941	1,2	-3,6
Siskkit Finmmárku	12 512	-0,2	-5,7
Siskkit Finmmárku, SED	12 512	-0,2	-5,7
Oarje-Finmmárku	37 292	1,4	8,6
Oarje-Finmmárku, SED	3 843	-0,3	-34,4
Oarje-Finmmárku, eará guovllut	33 449	1,5	17,5
Davvi-Romsa	18 480	0,0	-9,5
Davvi-Romsa, SED	18 480	0,0	-9,5
Davvi-Romsa, eará guovllut	0	.	.
Lulli-/Gaska-Romsa	141 938	1,3	12,5
Lulli-/Gaska-Romsa, SED	14 270	0,2	-16,7
Lulli-/Gaska-Romsa, eará guovllut	127 668	1,4	17,1
Davit Nordlándá	161 580	0,6	1,1
Davit Nordlándá, SED	2 758	0,6	-24,0
Davit Nordlándá, eará guovllut	158 822	0,6	1,7

Olmmošlohku njiedjá sámi ássanguovlluin, muhto leat stuora erohusat iešguđet guovlluin. Siskkit Finmmárkkus lea unnimus njieddju, vuollelaš 6 proseanta. SED-guovllus Davvi-Romssas lea maddái leamaš unnit njieddju olmmošlogus go eará guovlluin, 14 proseanta (vrd figuvra 2.1).

Figuvra 2.1 Olmmošlohkonjiedjan 1990-2013 SED-guovllus (Gáldu: SSB)

Nuorta-Finnmárkkus ja Lulli- ja Gaska-Romssas lea leamaš 21 proseanta njiedjan, Davit Nordlánddas 23 proseanta. Oarje-Finnmárkkus lei eanemus njiedjan, 34 proseanta.

2.4 Ealáhusovdáneapmi davvin

Jagiid 2003-2011 lei Davvi-Norggas 7 proseanta lassáneapmi barggolašvuodas, mii lea ollu unnit go olles riikkas. Norggas lea leamaš seamma áigodagas lassáneapmi 13 proseanta. Dan áigodagas lea leamaš veaháš njiedjan bargosajiin sámeguovlluin sihke almmolaš ja priváhta sektoris. Bargosajit njidje vuosttaš vihtta jagi 2000-logus, dan rájes lea bargosajiid lohku leamaš dásset. Angell ja earát leat cealkán dilálašvuoda birra ná “Dat lassáneapmi mii lea bohtán riikkaoassái ja riikii muđui buorin, ii leat ollen sámi guovlluide.” (2014: 31). Almmatge leat stuora erohusat sámi suohkaniid *gaskkas*, vaikko bargosajiid lohku lea guhkit áiggi unnán rievdan. Vaikko lea lassáneapmi oppalaččat miehtá, de vuohttit goitge ealáhusstruktuvrra rievdan, vuodđoealáhusat leat njiedjan, earret áhpeeláhus mas lea leamaš lassáneapmi. Sihke Davvi-Norggas ja sámi suohkaniin lea stuora oassi álbmogis barggus almmolaš sektoris.

Bargosadjeovdáneapmi lea dehálaš indikáhtor regionála ovdáneapmái, ja soaitá leat eanemus diehtelas čilgehusfáktor fárrenrávnnjiide. Bargosajit leat sihke almmolaš ja priváhta sektoris, muhto nu go Vareide ja Nygaard (2013) leaba čilge de lea dávjá eanemus beroštupmi priváhta sektora bargosajiide, ja daid áinnas geahččalit váikkuhit ealáhusovdáneami bokte.

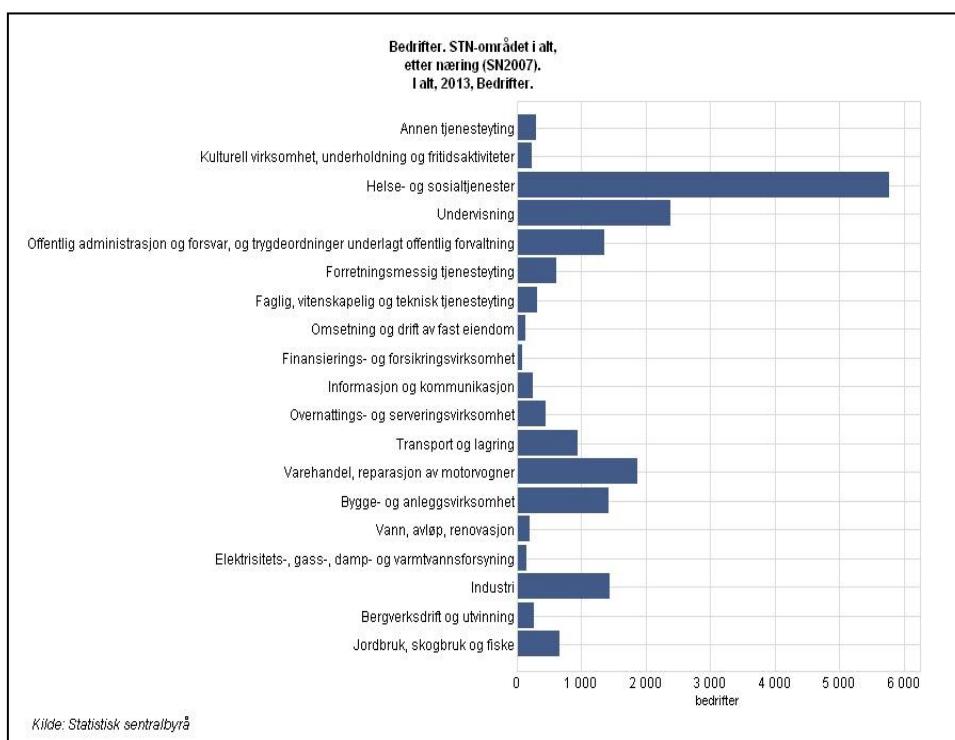
Barggolašvuodaovdáneapmi rievddada ollu dán riikkaoasis. Oarje-Finnmárkkus, Nuorta-Finnmárkkus, Lofuohtas, Romssas, Siskkit-Helgelánddas ja Bådådjos lea leamaš eanemus lassáneapmi (8-12 proseanta) maŋnil jagi 2003. Ufuohtas, Sálttus ja muđui Olggut-Helgelánddas lea leamaš veaháš lassáneapmi (5 proseanta), ja Sis-Finnmárkkus, Davvi-Romssas, Gaska-Romssas, Lulli-Romssas ja Viestterállasis lea leamaš jur veaháš lassáneapmi (2-3 proseanta). Ollu lassáneapmi muhtun sajiin Finnmárkkus vuolgá petroleumealáhusas Hámmárfeasttas ja Máttá-Várjjagis ruvkedoaimma ođđasis álggaheamis.

Stuorimus barggolašvuodalassáneapmi go mihtida absoluhtta loguiguin, lea leamaš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusas, huksen ja rusttet doaimmas, gávppašeamis, fágalaš, dieđalaš ja teknihkalaš bálvalusfáluin ja oahpahas. Mariidna ealáhusat nugo guolásteapmi, guolleindustriija, šaddadeapmi ja ođđa šlájat, lea ain sektor mii relatiivvaččat lea nannosepmosit ovddastuvvon Davvi-Norggas, go buohtastahtá riikkagaskameriin, vaikko dain guovlluin lea barggolašvuodta njiedjan 11 proseanta 2003 rájes. Minerálaroggan lea maiddái oalle ollu riikkaoasis. Almmolaš hálldahus, suodjalus jna., oahpahas ja dearvvašvuoda ja sosiálabálvalusat leat stuoribut Davvi-Norggas go muđui riikkas (Angell ja earát 2014).

65 proseanta SED-guovllu álbmogis agis 15-74 jagi ledje bargguin 4. kvartálas jagi 2012 (SSB). Lohku lea veaháš vuollelis go muđui guovllus davábealde Sáltoduoddara. Olles riikkas

lei 69 proseanta álbmogis dán ahkejoavkkus bargguin. SED-guovllus lea dievdduid oassi eanadoalu, vuovdedoalu ja guolástan ealáhusain stuorit go eará guovlluin ja olles riikkas. Muđui leat maiddá oalle ollu dievddut SED-guovllus barggus nugo gávppašeamis, hotealla- ja restoránja doaimmas ja huksen ja rusttet doaimmas, ja dearvvašvuohta- ja sosiálabálvalus lea ges nissoniidda deháleamos ealáhus, mii ii leat eará ládje go muđui riikkas.

Figuvra 2.2 Fitnodagat, SED-guovllus oktiibuot, ealáhusaid mielde. 2013

Figuvra 2.2 čájeha ahte SED-guovllu stuorimus barggolašvuođasuorgi lea *dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalus*. Eanemusat leat almmolaš bargosajit. Guokte eará almmolaš suorggi leat maiddá stuorrát; *almmolaš hálddahuš, suodjalus ja eará ja oahpahus*.

2.4.1 Geasuheaddjivuohta, identitehta ja ovdáneapmi

Sámediggi lea máŋggaid jagiid doaimmahan analysaid sámi guovlluin ealáhusovdáneamis, innovašuvnnas ja geasuheaddjivuođas (Vareide ja Nyborg Storm 2010, 2011, 2012, Vareide ja Nygaard 2013). Raporttat almmuhit *geasuheaddjivuođapyramiidaid ja baromehteriid*, main *geasuheaddjivuođabaromehter* váldá vuolggasaji oktavuodas mii lea nettofárrema ja bargosadjelassáneami gaskkas. Jurdda pyramidain lea ahte “báikkít ovdánit iežaset geasuheaddjivuođa ektui golmma dimenšuvnna mielde; Guossástallan, ássan ja fitnodagat” (Vareide og Nyborg Storm 2010:34). Davvi-Norgga guovllut gártet vuolágeahčai dan baromehteris, ja čeahkkáigeassun gártá ahte “ Eretfárren lea ollu eanet go bargosadjeovdáneamis vuohtá, ja guovllut oidnojit danne unnán geasuheaddji ássansadjin” (op. Cit side 29). Dákkár davvinorgalaš baromehteris leat vuolemussii gártan guovllut mat leat SED-guovllus. Suohkaniin leat Ráisavuotna, Loabát, Ivgu ja Unjárga mat leat leamaš

“badjel gaskamearálaš geasuheaddji mañemus ovcci jagi”,¹³ seammás go Guovdageaidnu ja Gáŋgaviika ledje unnimus geasuheaddjit seamma áigodagas.

Telemarksforskning geavaha geasuheaddjidoahpaga vuosttažettiin ovttas fárremiin ja bargosadjelassánemiin, ja geahččá oanehisáigái geasuheaddjivuodaovdáneami, rievddademiiguin jagis jahká. Sámedikki iežas ealáhusovdáneami čielggadeamis (Sámediggi 2013)¹⁴ digaštallet geasuheaddjivuoda ovttas mihtuiguin nannet ja doalahit ássama sámi guovlluin. Sámediggi čujuha ahte “vuos ii leat oktage guorahallan mii čájeha makkár mearkkašupmi sámi kultuvrras sáhtta leat ássamii sámi guovlluin.” Sámi kultuvra ii leat ge mielde Telemarksforskninga guorahallamis.

Sámediggi geavaha geasuheaddjidoahpaga viiddis mearkkašumis, ja čállá *“Ássanbáikegeasuheaddjivuolta lea dávjá juoga luondduvuđot, gitta dálkkádagas, rittus, friddja luonddus ja lagasvuolta gávpotguovddážiidda, muhto sáhttet leat erohusat fylkkaid siskkobealde. Lahka girdišillju ja buorre kommunikašuvdna sáhttet maiddá mearkkašit ollu ovttaskas olbmo ássanbáikki välljemii. Luonddu geavaheapmi ja dat resurssat mat leat guovllus sáhttet mearkkašit ollu daidda geat eai leat fárren. Man mávssolaš lea sámi identitehta, giella ja gullevašvuolta guvlui ja sámi ealáhussii, leat momeanttat mat sáhttet čilget manne olbmot ain välljejit ássat árbevirolaš sámi guovlluin.”*

Sámediggi čujuha dasa ahte go galgá láhčit dili geasuheaddji báikkálašservodagaide ja ássansajiide, de lea stuora oassi ovddasvástádusas suohkan ja fylkkasuohkan eiseválddiin. Dan govvideamis leat skuvllat, mánáidgárddit, aktivitehtafálaldagat, boarrásiidfuolahus, infrastruktuorra ja nu ain dehálaččat.

2.4.2 Ealáhusovdáneapmi SED-guovllus

Seammás go Davvi-Norggas lea leamaš barggolašvuodalassáneapmi mañnil 2005, de ráddjejuvvui lassáneapmi SED-suohkaniin ja eará doaresbealsuohkaniin davvin áigodahkii 2005-07. Dan mañnil lea leamaš measta dássedis barggolašvuolta. Vareide ja Nygaard (2013) čoačkkáigeassiba nu ahte bargosadjeovddideapmi sámi guovlluin ii leat háhkan lassáneami, nu mo muđui riikkas lea.” Go buohtastahtta muđui riikkain, de lea nappo bargosadjeovdáneapmi sámi guovlluin leamaš ollu heajut.” Ealáhusstruktuorra lea goitge rievdan vuodđoealáhusaid njiedjamiin, earret áhpealáhusas mas lea leamaš lassáneapmi. Muđui lea leamaš veahás lassáneapmi minerálaroggamis, industriijas, ođasmahtti ealáhusas ja huksen ja rusttetdoaimmas, ja medias, kulturealáhusain ja gávpálaš bálvalusain. Stuurimus rievdan mihtiduvvon loguiguin lea goitge leamaš almmolaš sektoris, mas almmolaš hálddahušas ja oahpahušas lea leamaš čielga njiedjan, seammás go lassáneapmi dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusain lea bohtán eará almmolaš sektoriid njiedjama sadjái.

SED-suohkaniin leat goitge ollu ealáhusstruktuorra mii lea dábálaš doaresbealguovlluin, gos vuodđoealáhusat ain leat dehálaččat. Dat leat eanadoallu, ja erenoamážit boazodoallu mii lea sierra sámi ealáhus. Ja dat lea maiddá guolástusealáhus, mas sihke bivdooassi,

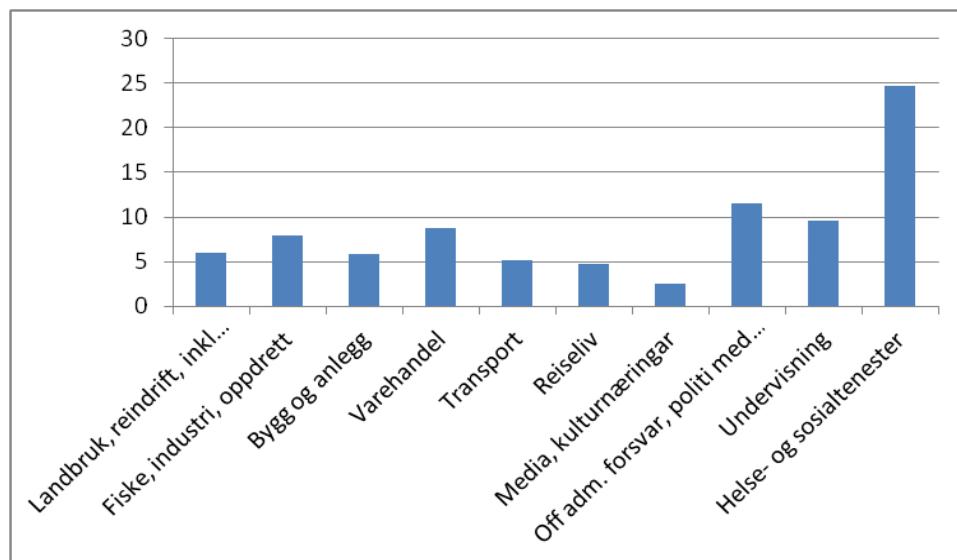
¹³ Gitta 2010

¹⁴ Sámediggediedáhus ealáhusovddideami birra 2013: Geasuhananalyse ja sámi ealáhusat ja kultuvra

guolástanindustriija ja stuorru áhpeeláhus leat dehálaččat SED-guovllu riddo- ja vuotnaguovlluin. Minerálaroggan lea ain unna ealáhusaš, ja industriija earret vuoddoealáhusindustriija (meierija, njuovahat ja guollereiden) leat unnán SED-suohkaniin. Bálvalsealáhusat leat maiddái measta áibbas unnán, earret fievrridan ja mátkkoštanealáhusa. SED-suohkaniin lea baicca oalle stuora almmolaš sektor, sihke almmolaš hálddahas, oahpahas ja dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalus. Dát lea veaháš dan dihte go leat sierra sámi ásašusat almmolaš hálddahas, oahpahas ja dearvvašvuodabálvalusas.

Jus geahččat barggolašvuodarievdama mañemus jagiid, de leat vuotnasuohkanat Nuorta-Finnmárkkus ja guokte siseatnan suohkana Guovdageaidnu ja Kárášjohka main lea leamaš lassáneapmi. Muđui SED-guovllu barggolašvuodas ii leat leamaš ollu lassáneapmi. Dat guoská vuotnasuohkaniidda Oarje-Finnmárkkus, suohkaniidda Davvi-Romssas ja julevsámi suohkaniidda Divttasvutnii ja Hábmereii, seammás go márkosámi suohkaniin Lulli-Romssas ja Ofuohtas lea leamaš barggolašvuoda njiedjan.

Figuvra 2.3 Barggolaččat sámi suohkaniin 2012 (4. kvartálas), stuorimus barggolašvuodajoavkkut (Gáldu: Angell ja earát 2014:31 ja SSB)

SED-guovllu ealáhusstruktuvra lea rievdan vuoddoealáhusaid njiedjamiin (earret áhpeeláhusa mii lea lassánan). Viidásit lea leamaš veaháš lassáneapmi minerálabuvttadeamis, industriijas, ođasmahti energiijas ja huksen ja rusttetoaimmas, ja medias, kulturealáhusas ja gávppálaš bálvalusain. Stuorimus rievdan loguid mielde lea goitge leamaš almmolaš sektoris, go almmolaš hálddahas ja oahpahas lea leamaš čielga njiedjan, seammás go lassáneapmi dearvvašvuoda- ja sosiálasektoris measta ollislaččat boahtá eará almmolaš sektoriid njiedjama sadjái. Almmolaš sektor lea hui dehálaš bargosajiide ja barggolašvuhtii sámi guovlluin, ja barggaha lagabui beali bargoveagas go geahččá buot ovttas. SED-suohkaniin lea goitge ollu dego dábálaš doaresbealguovlluid ealáhusstruktuvra, gos vuoddoealáhusat ain leat dehálaččat. Dat leat eanadoallu, muhto erenoamážit boazodoallu mii lea erenoamáš sámi ealáhus. Dat guoská maiddái guolástusealáhussii, mas sihke bivdin, guolleindustriija ja stuorru áhpeeláhus lea dehálaš SED-suohkaniid riddo- ja

vuotnaguovlluide. Minerálabuvttadeapmi lea ain unna ealáhusaš, ja industriija olggobealde vuodđoealáhusindustriija (meieriija, njuovahat, ja guollereiden) leat unnán SED-suohkaniin.

Deháleamos *priváhta ealáhusat* sámi guovlluin leat gálvogávppašeapmi (9 proseanta), mariidna ealáhusat (guolásteapmi, šaddadeapmi ja guolleindustriija) (7 proseanta), eanadoallu, boazodoallu ja dasa gulli industriija (njuovahagat ja meieriija) (6 proseanta), huksen- ja rusttet (6 proseanta). Mátkealáhus barggaha 5 proseanta. Media- ja kulturealáhusat dahket 3 proseanta, ja das lea NRK Sápmi stuora oassi.

Bálvalusealáhusat leat go viidát geahččá unnán riikka gaskameari ektui, earret fievroealáhusa ja mátkealáhusa. Baicca lea SED-suohkaniin sturrit oassi almmolaš sektoriin, sihke almmolaš hálddahuš, oahpahuš ja dearvvašvuoda- ja sosiálabálvaluš. Dan čájehit badjelis figuvra 4 golbma alimus stoalppu olgešbealde. Sámi guovlluin leat almmolaš sektoriin oktiibuot váile bealli barggolaččain. Dasa lea oktan čilgehussan sierra sámi institušuvnnat mat leat almmolašhálddahušas, oahpahušas ja dearvvašvuodabálvalušas. Dat leat erenoamážit dehálaččat siskkit Finnmárkkus, ja suohkaniin Kárašjogas ja Guovdageainnus dahket dat birrasiid 30 proseanta ja 20 proseanta barggolašvuodas, eará sániiguin stuora oasi bargomárkanis.

Stuorimus barggolašvuodasuorgi lea dearvvašvuoda- ja sosiálabálvaluš. Sámi guovllus, dan sektoris, 4. kvartálas jagi 2012, barge 4595 bargi 18505 bargis –dahje juohke njealját bargi (25 proseanta). Almmolaš hálddahuš, suodjalus, politiija jna. barggahit 12 proseanta ja oahpahuš 10 proseanta. Sámi guovlluin dahket dat golbma kategoriija almmolaš sektora, dain doaimmain lea hui unnán priváhta oassi. Ovddasvástádus dain juohkása goitge stáhta ja suohkana gaskkas. Sámi našunála ášahusat leat maiddái dan joavkkus, nugo Sámediggi, Sámi allaskuvla, NRK Sápmi ja eará (Angell ja earát 2014). Jus geahččá sierra guhtege guovllu SED-guovllus, de oaidnit ahte almmolaš sektor barggaha measta beali bargoveagas guovllus.

2.5 Rievdan ja ovdáneami mihtilmasvuodát 2003-2012

Sámi guovlluid bargoeallima rievdan lea logijagiáigodagas 2003-2012 daguhan ahte almmolaš sektor lea sturron eanet go priváhta sektor. Váile bealli dain geat leat barggus SED-guovllus leat barggus almmolaš bargosajiin, main dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalušat dahket stuora oasi. Dat suorgi lea maiddái sturron áigodagas. Priváhta ealáhusat leat ovdánan hui iešguđet ládje, muhtumat njiedjan ollu ja muhtumat lassánan ollu. Bargiid logut iešguđetge ealáhusain sáhttet leat smávvat, danne lea ágga geahččat proseanttaid mielde lassáneami vuolggasaji ektui ja loguid mielde galle barggolaččas lea sáhka go geahččat lassáneami ja njiedjama guhtege ealáhusjoavkkuin sierra. Priváhta sektoris lea válđoáššálaččat vuodđoealáhus –guolástus, boazodoallu, eanadoallu ja gálvogávppašeapmi, huksen ja rusttet ja fievrrideapmi mat barget báikkálašmárkana ektui.

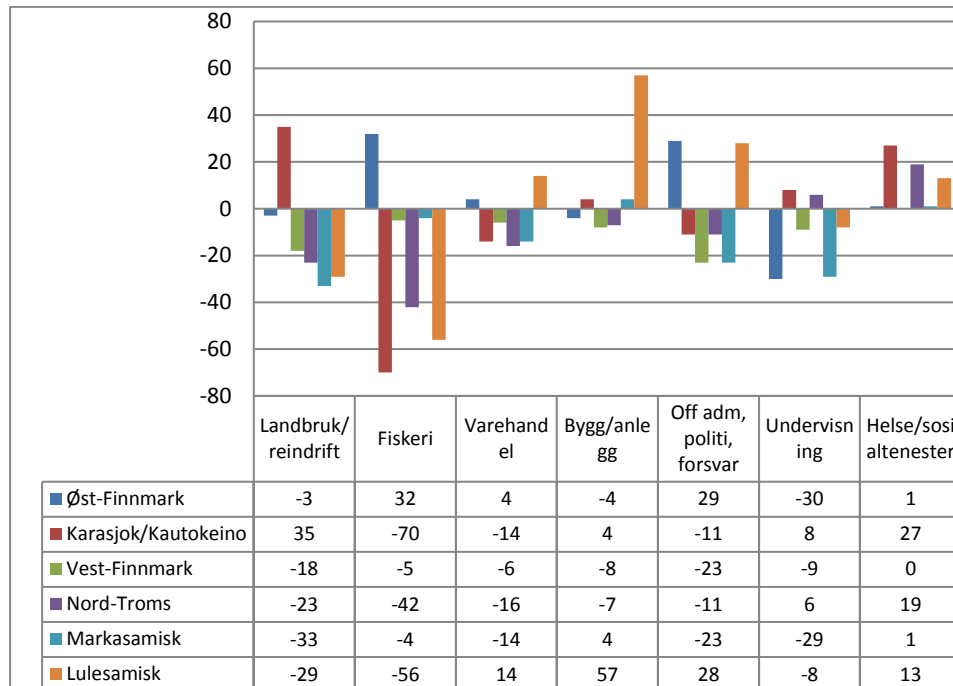
Ealáhussuorgi mii lea sturron eanemus bargiiguin áigodagas 2003-2012 lea dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalus. Dan suorggis leat eanas almmolaš bargit, ja suorgi lea lassánan 352 bargiin. Proseanttaiguin dahká dat lassáneapmi 8 proseanta, ja ollu eará surggiin leat proseanttaid mielde lassánan mihá eanet. Dat guoská goit ovttá priváhta ealáhussii, mekanihkalaš industriijai, mii lea sturron 93 proseanttain ja media- ja kulturealáhusat mat leat sturron 30 proseanttain. Media- ja kulturealáhusat siskkildit bargiid sihke priváhta fitnodagain ja almmolaš organisašuvnnain. Loguiguin dahká dat 132 bargi mekanihkalaš industriijas ja 111 bargi media- ja kulturealáhusain.

Almmolaš hálddahuš, suodjalus ja eará leat nannosit ovddastuvvon SED-suohkaniin. Dain lea leamaš čielga unnideapmi maŋemus logijagi, belohahkii čatnasa dat suohkan sektora unnideapmái go olmmošlohku lea njiedjan. Oppalaš unnideapmi stáhta hálddahušas oktan suodjalusa unnidemiin orru stuorit go dat maid leat huksen bajás almmolaš hálddahušas, ja de vuosttažettiin sámi hálddahušas ektui. Stuorimus unnideapmi lea leamaš almmolaš hálddahušas, suodjalusas, politiijas ja eará (-243 bargi dahje 10 proseanta) ja oahpahušas (-215 bargi dahje 11 proseanta).

Priváhta sektoris lea lassáneapmi unnit, ja dat lea vuosttažettiin huksen ja rusttet doaimmas mas proseanttaid mielde lea eanemus lassáneapmi, ja erenoamážit julevsámi guovllus, muhto maiddái Kárášjogas ja márkosámi guovllus lea leamaš lassáneapmi huksen ja rusttet doaimmas. Maiddái vuoddoealáhusat leat vásihan njiedjama áigodagas, sihke eanadoallu ja guolástus lea vásihan njieddji barggolašvuoda. *Guolásteapmi, industriija ja šaddadeapmi* lea njiedjan 13 proseanta (-180 bargi) ja *eanadoalus ja boazodoalus* lea njieddju 9 proseanta (-105 bargi). Njiedjan lea iešguđetlágan iešguđet osiin SED-guovllus. Vuoddoealáhusain lea lassáneapmi leamaš eanadoalus/boazodoalus, ja dušše Guovdageainnus/Kárášjogas, ja guolástusas dušše Nuorta-Finnmárkku suohkaniin. Davvi-Romssas ja márkosámis ja julevsámis lei sullii liika ollu njiedjan proseanttaid mielde eanadoalus/boazodoalus go Kárášjogas/Guovdageainnus lei lassáneapmi.

Figuvra 2.5 čájeha rievdamiid áigodagas 2003-2012 muhtun ealáhussurggiin. Erenoamážit dearvvašvuoda -ja sosiálabálvalus lassána, ja dat buot guovlluin. Kárášjogas/Guovdageainnus lassána erenoamáš ollu, ja maiddái Davvi-Romssas ja julevsámi guovllus. Dan guovtti iežá almmolaš ealáhussuorggis dás –almmolaš hálddahušas, politiija, suodjalus ja eará ja oahpahušas, lea eará ovdáneapmi. Nuorta-Finnmárkku ja julevsámi guovllus lea lassáneapmi hálddahušas, muhto Kárášjogas/Guovdageainnus ja Davvi-Romssas lea lassáneapmi oahpahušas.

Figuvra 2.4 Rievdamat muhtun ealáhusjoavkkuin SED-guovllus 2003-2012. Proseanta. (Gáldu: Angell ja earát, 2014)

Mineráalealáhus lea ealáhus mas leat stuora rievdamat áigodagas mas lea sáhka, ovdamearka dihte lea ealáhus sturron 800 proseanttain Davvi-Romssas, 125 proseanta Guovdageainnus ja Kárásjogas ja 82 proseanta julevsámi guovllus. Dat lea goitge ealáhus mii oktiibuot barggahii unnán olbmuid áigodagas 2003-2013, ja eatnasat dain ledje julevsámi suohkaniin.

Ealáhusat nugo gálvogávppašepmi, huksen ja rusttet leat njiedjan eanas SED-guovlluin áigodagas, dat ealáhusat gullet suorgái maid Telemarksforskning gohčodat *regionála ealáhusat* (huksen ja rusttet, engrosgávppašepmi, fievrrideapmi ja gávppalaš bálvalusat). Guovlulaš ealáhusat orrot čoahkkaneame guovlluid guovddážiidda, ja ealáhusaid ovdáneapmái váikkuha ealáhusmárkana lassáneapmi muđui ja almmolaš doibmii, lassin olmmošlohkorievdamii. Guovlulaš ealáhusain sámi guovllus lea leamaš veaháš ovdáneapmi, maiddái fitnuid mielde, buohtastahhton muđui riikkain (Vareide og Nygaard 2013).

Seamma guoská maiddái dasa maid Telemarksforskning (2010, 2011 ja 2012 ja Vareide ja Nygaard 2014) gohčoda «basis»ealáhusat. Dat leat industriija, vuoddoealáhusat ja teknologalaš bálvalusat. Básalašealáhusain lea leamaš veaháš lassáneapmi sámi guovlluin mañemus logi jagi ja čilgehus lea Telemarksforskning mielde básalašealáhusaid fidnosuorgestruktuvra: *Sámi guovlluin lea básalašealáhusain váldodeaddu fidnosurrggiin mat leat njiedjame dahje nohkame Norggas. Leat unnán bargosajit stuorru fidnosurrggiin nugo teknologalaš bálvalusain dahje oljo- ja gássaháhkamis oktan vuollelágideddjiiguin. Go mii divodit fidnosuorgestruktuvrra, de lea ovdáneapmi básalašealáhusain rievtti mielde leamaš buoret go vurdojuvvon*” (Vareide ja Nygaard 2013).

Vuoddoealáhusat leat ain dehálaš ealáhusat sámi guovlluin. Sihke mariidna ealáhusat main leat 1469 barggolačča, ja eanadoallu ja boazodoallu mas leat 1220 barggolačča, vaikko goappaš ealáhusuorggis lea leamaš njiedjan mañemus logijagi. Eanadoallu/boazodoallu leat mihá nannoseappot sámi guovlluin go muđui riikkas ja riikkaosis, ja lea maiddáí relatiivvalaččat stuorit, vaikko goappaš surggiin lea 10 proseanta njiedjan áigodagas 2003-2012. Mariidna sektoris lea leamaš sullii seamma olu njiedjan dán guovllus go riikkaosis ja riikkas. Mineráalealáhus lea sturron mañimus logijagi. Dat čatnasa eañkilfitnodagaide mat leat muhtun suohkaniin guovllus.

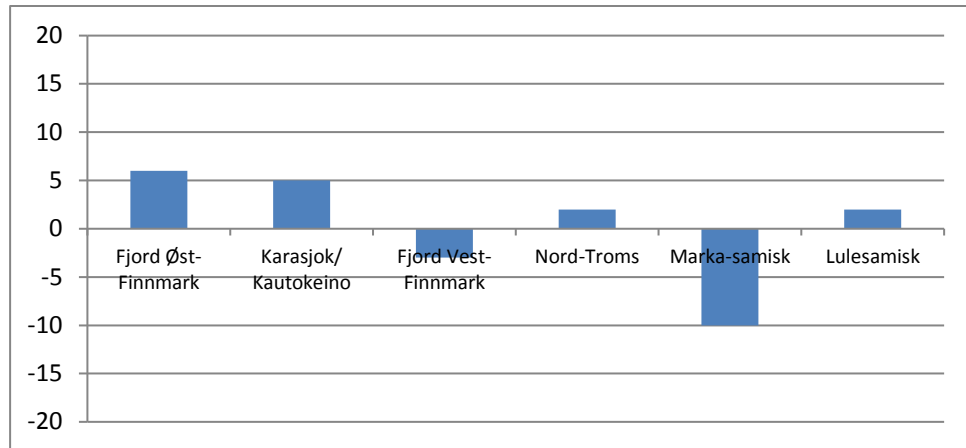
Guosseealáhusat (Vareide og Nygaard 2013) mat siskkildit gávpegávppašeami, idjadeami, dárjjodeami ja aktivitehtaealáhusaid, leat maiddáí veaháš ovdánan. Guosseealáhusat leat fitnodagat main kundarat fertejit persovnnalaččat fitnat. Guosseealáhusaid ovdáneapmái váikkuhit ollu olmmošlohkorievdamat. Guovllu iežas álbmot lea dávjjimusat stuorimus kunddarjoavku guosseealáhusain. Go olmmošlohku unnán ovdána, de dat maiddáí váikkuha negatiivvalaččat guosseealáhusaide. Muhto go lea váldán vuhtii olmmošlogu ovdáneami, de leat goitge guosseealáhusat ovdánan buorebut go vurdojuvvon (Vareide ja Nygaard 2013). Ivar Lie (2012) lea dahkan sierra analysa sámi guovlluid kulturealáhusaid barggolašvuodaovdáneamis ja fitnodatstruktuvrras, dahje dain maid Telemarksforskning lea gohčodan aktivitehtaealáhusain. Son gávnnaš ahte kulturealáhusat dahke 4,5 proseanta guovllu barggolašvuodas.¹⁵ Dat lea veaháš eanet go Davvi-Norggas muđui, muhto vuollelis go olles riikkas. Eanet nissonat go dievddut leat bargguin kulturealáhusain, fitnodatstruktuvra ealáhusas lea dávjá smávvdadoaibma. Earret kulturealáhusain mat leat hálddašuvvon almmolaččat dahje almmolaš eaiggáduvvon institušuvnnain. Kárášjoga suohkan mas lea eanemus barggolašvuolta kulturealáhusas, das lea 17 proseanta kultur bargguin (Lie 2012).

2.5.1 Rievdamat iešguđet sajiin SED-guovllus

Guhtta SED-guovllu leat juhkkon váldoáššálaččat geografijja mielde. Dat leat golbma guovllu Finnmárkkus; Nuorta-Finmárku, Sis-Finmárku ja Oarje-Finmárku, okta guovlu Davvi-Romssas ja okta Nordlánddas. Olmmošlogu mielde lea unnimus guovlu -julevsámi guovlu Nordlánddas- ollu unnit go stuorimus guovlu, dat mii gohčoduvvo *Vuotna Oarje-Finmárku*. Geografijja lea maiddáí čuohcan guovlluid ealáhusaide, nugo ahte lea go sáhka vuotna- ja riddosuohkaniin vai siseatnansuohkaniin. Guovlluid juohku váldá vuhtii dan, ja dat čuovvu maiddáí hálddahuslaš rájiid nugo suohkan-/fylkkarájiid. Muhto guovlluid lea maiddáí váikkuhan man stuora gaska lea stuorit guovddážiidda, leat go suohkanat govttolaš láhkosis bargojohtimiid ektui stuorit bargomárkaniidda. Olmmošlohkoovdáneapmi ii leat iešalddis vuolggasadji guđa guovllu juohkimii. Juohkin ii váldde dan vuhtii, vaikko sihke gaska ja olmmošlohkoovdáneapmi váldojuvvojit mielde raporttain mat leat SED-guovllu ovdáneami birra.

¹⁵ 24 suohkana, seamma go Telemarksforskningas.

Figuvra 2.5 SED-guovllu barggolašvuoda rievdan 2003-2012. Proseanta.
(Gáldu:SSB)

Barggolašvuodalassáneapmi SED-guovllus lei vuollelis go riikkas muđui 2000-logus, ja maddái vuollelis go muđui Davvi-Norggas. SED-guovllus leat doaresbealsuohkanat ja dat leat unna suohkanaččat unnán ássiiguin.

Čuovvovaččat geahččat mii mat leat dán guđa guovllu ovdáneami dovdomearkkat sihke barggolašvuoda ja álbmoga ektui 2000-logus.

2.5.1.1 Guokte guovllu eanemus ovdánemiin

Guovtti SED-guovllu lea eanemus barggolašvuodalassáneapmi ja dat leat goappašagat Finnmárkkus, nuorta ja siskkit Finnmárkkus. SED-guovllu **Nuorta Vuotna** guovllus lea *guolástusealáhusas* stuorimus lassáneapmi, 32 proseanta lassánemiin áigodagas. Guolástusealáhus barggaha 15 proseanta dán guovllus, ja lea dainna lágiin stuora ealáhus. *Gálvogávppašearpmi* lassánii maddái veaháš, muhto eanadoalus/boazodoalus lei 3 proseanta njieddju. Maddái almmolaš hálddahusa barggolašvuodta lassána guovllus namuhuvvon áigodagas, muhto dat ii guoskan guovllu stuorimus barggolašvuoda suorgái –*dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat*, mat lassánedje dušše 1 proseanttain. Baicca lassánedje almmolaš hálddahus, suodjalus ja politiija ja eará 29 proseanttain, ja *oahpahus* njiejai 30 proseanta.

Karášjogas/Guovdageainnus ledje 2761 barggolačča jagi 2012, dat lea 5 proseanta lassáneapmi jagi 2003 rájes. Dán guovllus stuorru priváhta sektor eanemusat, eanadoallu/boazodoallu lea lassánan 35 proseanttain áigodagas, dat lea ovdáneapmi nuppi guvlui go muđui riikkas, riikkaosis ja eará doaresbealsuohkaniin maiguin sáhttá buohtastahttit. Boazodoallu dat lasiha barggolašvuoda. Eanadoallu, boazodoallu ja industriija leat stuorimus priváhta ealáhusat, mas lea 16 proseanta bargiin. Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat lassánit maddái, 27 proseanttain. Karášjogas/Guovdageainnus leat 49,5 proseanta barggus almmolaš sektoriin, mas stuorimus joavku lea dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat. Oahpahus barggaha 14 proseanta, ja lea lassánan 8 proseanttain áigodagas. Guovllus lea maid stuora oassi barggus *medias ja kultuvrras*, mas lei lassáneapmi 31 proseantta áigodagas. Dasa lea ágga vuosttažettiin NRK Sápmi mas lea váldokantuvra

Karášjogas ja báikkálaškantuvra Guovdageainnus, muhto maiddái sámi áviissat ja muhtun kulturealáhusat barggahit (Lie 2012). Gávppašeapmi ovddasta 6 proseanta barggolašvuodas, ja lea njiedjan 14 proseanttain 2003 rájes 2012 rádjái.

Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalus lea stuorimus mas lea 23 proseanta bargiin ja lea lassánan 27 proseantta jagi 2003 rájes. Oahpahas lea 14 proseanta bargiin ja lea ovdánan nuppi guvlui go eará sámi guovlluin go barggolašvuodta lea lassánan 8 proseanttain 2003 rájes. Doppe leat guokte joatkkaskuvlla ja Sámi allaskuvla, lassin dábalaš vuodđoskuvllaide. Almmolaš hálddahas ja earát barggahit 13 proseantta, dasa lea maiddá rehkenaston Sámediggi hálddahasain ja eará almmolaš institušuvnnat. Almmolaš hálddahas lea goitge unnon 11 proseanttain jagiid 2003-2012, mii čilgejuvvo suohkan sektora unnidemiin ja Suodjalusa unnidemiin Guovdageainnus (Angell ja earát 2014).

2.5.1.2 Guokte guovllu unnán lassánemiin

Guokte guovllu main lea lassáneapmi; **Davvi-Romsa** gos leat 3282 barggolačča ja mii lea unnimus guovlluin, **julevsámi guovlu** gos leat 1646 barggolačča, čájehit maiddái gova gos lassáneapmi lei sihke dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusas (19 proseanta Davvi-Romssas, 13 proseanta julevsámi guovllus) ja priváhtaealáhusas. Sihke Davvi-Romssas ja julevsámi guovllus lea dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalus stuorimus barggolašvuodasuorgi. Davvi-Romssas dahká dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalus 30 proseanta barggolašvuodas, ja doppe lea leamaš áigodagas 19 proseanta lassáneapmi. Eanemusat leat suohkana dearvvašvuoda ja sosiálabálvalusat sturron. Julevsámi guovllus lea dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid barggolašvuodta 25 proseanta, ja lea lassánan 13 proseanttain mañemus logijagi. Lassáneapmi lea leamaš eanemusat vuodđodearvvašvuodabálvalusain. Almmolaš hálddahas jna. ja oahpahas dahká 9 proseanta dan loahppa barggolašvuodas Davvi-Romssas. Muhto surggiin lea leamaš goabbatlagan rievdan; oahpahas lea lassánan 6 proseanttain jagi 2003 rájes, almmolaš hálddahas jna. lea njiedjan 11 proseanttain. Áigodagas lea dáhpáhuvvon sámi gelbbolašvuoda ovddideapmi Árran julevsámi¹⁶ 16 guovddážis Ájluovttas, mas lea Sámedikkis báikkálaš kontuvra, NRK Sápmi bargit, oktan giellaoahpahasain ja sámi mánáidgárddiin.

Julevsámi guovlu lea earálagan go eará SED-guovllut dainna lágiin go dat deháleamos priváhta ealáhusat leat proseassaindustriija ja minerálaroggan. Dat goabbáge barggaheaba 9 ja 5 proseanta. Industrijafitnodat Norcem AS Sementfabrikk Gásluovttas lea vásihan 11 proseanta njiedjama 2003 rájes, seammás go minerálafitnodat Norwegian Crystallites AS Ájluovttas lea sturron. Mátkkoštanealáhus ja gálvogávppašeapmi lea lihka dehálaš julevsámi guovllus, mat barggahit goabbáge 8 proseanta. Seammás go mátkkoštanealáhus lea njiedjan 26 proseanttain, de lea gálvogávppašeapmi lassánan 14 proseanttain 2003 rájes 2012 rádjái. Huksen ja rusttet barggaha 7 proseanta ja lea lassánan 57 proseanttain 2003 rájes. Minerálaroggan dahká 5 proseanta ja lea lassánan 82 proseanttain 2003 rájes. Guolástus dahká 4 proseanta ja lea njiedjan 42 proseanttain 2003 rájes.

¹⁶ Divttasvuona suohkan lea leamaš sámi giellalága hálddašanguovllus 2006 rájes.

Davvi-Romssas lassánii gálvogávppašeapmi áigodagas 25 proseanta. Gálvogávppašeapmi lea unna ealáhusaš guovllus, vuollil 8 proseanta dain geat leat barggus. Eará ealáhussurggiin nugo huksen ja rusttet doaimmas, guolástus ja eanadoallu lea buohkain leamaš njiedjan áigodagas. Huksen ja rusttet lea guovllus lassánan 57 proseanta áigodagas, minerálaroggan 82 proseanta. Minerálaealáhus barggaha 5 proseanta ja huksen ja rusttet bures 8 proseanta.

2.5.1.3 Guokte guovllu gos lea njieddju

Vuotna Oarje-Finnmárku, ja vuosttažettiin **márkosámi** guovllus njiejai barggolašvuohta áigodagas. Márkosámi guovllus njiejai proseanttaid mielde eanemus. Go váldá vuodu barggolašvuođalogus, de lea Vuotna Oarje-Finnmárku stuorimus guovlu SED-guovllus. Guovllus leat 4811 barggolačča, lagabui golmma gearddi nu ollu go julevsámi guovllus. Áigodagas 2003 rájes 2012 rádjái njiejai barggolašvuohta guovllus 3 proseanttain. Rievdamat golmma stuora almmolaš barggolašvuođajoavkkuin – almmolaš hálddahuš/politiija/suodjalus jna., oahpahuš, dearvvašvuohta ja sosiálabálvalus ledje sivvan barggolašvuođa njiedjamii. Vuosttaš namuhuvvon ealáhus njiejai 23 proseanttain, oahpahuš 9 proseanttain, seammás go dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusas, stuorimus barggaheaddji guovllus, ii lean njieddju.

Dearvvašvuođa ja sosiálabálvalusat – 21 proseanta barggolaččain, lea guovllus stuorimus barggolašvuođasuorgi. Dán guovllus barggolašvuohta lea leamaš bissovaš mañemus logijagi. Almmolaš hálddahuš, suodjalus jna. barggahit 10 proseanta, njieddju das lea 23 proseanta. Dat lea vuosttažettiin suodjalusa unnideami dihte Porsággus, ja muđui suohkan doaimmaid unnideapmi, mii lea heiveheapmi dan ektui go olmmošlohku lea njiedjan. Oahpahuš barggaha 9 proseanta ja lea njiedjan 9 proseanta 2003 rájes (Angell ja earát 2014).

Guolástus lea stuorimus priváhta ealáhus, mas lea 14 proseanta barggolašvuohta. Ealáhus lea njiedjan 5 proseanttain 2003 rájes. Gálvogávppašeapmi dahká 12 proseanta ja lea njiedjan 6 proseanttain. Fievrrideapmi ovddasta 6 proseanta barggolašvuođas ja lea áigodagas lassánan 16 proseanttain. Mátkealáhus barggaha maiddái 6 proseanta ja lea lassánan 8 proseanttain mañemus logijagi¹⁷.

Márkosámi guovllus lea leamaš 10 proseanta barggolašvuođanjieddju áigodagas. Rievdan golmma almmolaš barggolašvuođasurggiin čilge ollu manne nu lea. Badjelaš bealli barggolaččain dán guovllus – 51,7% - leat bargguin dain surggiin. Guovtti almmolaš barggolašvuođasuorggis lei stuora njieddju, almmolaš hálddahuš jna. njiejai 23 proseanta, oahpahuš 29 proseanta. Dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusat lassánedje dušše 1 proseanttain.

Vuođđoealáhusat guolásteapmi ja eanadoallu njidje, seamma dahke gálvogávppašeapmi ja fievrrideapmi. Huksen ja rusttet baicca lassánii 4 proseanttain.

¹⁷ Nordkapp lea mielde dán suohkanjoavkkus. Angell ja earáid (2014) mielde sáhhtá dáikko leat juoga mii ii leat registrerejuvnon, go lea ollu áigodatbargu ja dát statistihkka mihtiduvvo čakčat, mañnil go válđoáigodat geassi lea nohkan.

Tabell 2.3 Muhtun SED-guovlluid barggolašvuodarievdan. Proseanta.
(Gáldu:SSB)

	Suohkanat	Barggol ačča	Barggola šv.lassán eapmi 2003- 2012. %	Barggolašvuodaovdáneapmi	
				Priváhta	Almmolaš
Vuotna Nuorta- Finnmárku	Unjárga, Deatnu, Gånjavviika, Davvesiida	2813	6	Guolast.: +32% Gálvogávp: + 4% Eanad./boazod.: -3%	Almm háldd. jna: + 29%. Oahpahas: -30 %. Dearvvašv./sosiála: + 1%
Karášjohka/ Guovdageaidnu	Karášjohka, Guovda- geaidnu	2761	5	Eanad./boazod.: + 35%	Oahpahas: +8% i Dearvvašv./sosiála: + 27% Media/kultuvra: +10%
Vuotna Oarje- Finnmárku	Porsángu, Nordkapp, Muosát, Fálesnuorri, Láhppi	4811	-3	Guolas. jna: + 5% Gálvogávp : - 14%	Almm. háldd, jna: - 23% Oahpahas: -9%
Davvi-Romsa	Návuotna Gáivuotna, Omasvuotna, Ivgu	3282	2	Huksen/rusttet: +25% Gálvogávp: - 8% Guolás jna: -42% Eand/boazod: -23%	Off adm: - 11% 9 Oahpah.: + 6 Dearvv./so: + 19%
Marko-sámi	Ráisavuotna, Loabát, Gratangen, Skánit, Evenášši	3292	-10	Eanad/boazod: -33% Guolás: - 4 Huksen/rusttet: + 4% Gálvogávp: -14% Fievrrid: -21%	Almm háldd jna: -23% Oahpahas: - 29% Dearvv./sos: +1%
Julevsápmi	Divttasvuotna, Hapmir	1646	2	Proseassindustri: - 11% Huksen/rusttet: +57% Mátk.ealáh: -26% Minerálrogg+82%	Almm háldd jna: +28% Oahpahas: -8% Dearvv/sos:+13%

2.6 Iešgudetge SED-guovlluid ovdáneami dovdomearkkat

Barggolašvuodálasseapmi SED-guovlluin lea unnit go riikkaoasis ja riikkas muđui mañemus logijagi áigodaga, ja dat rievddada guovllu siskkobealde. Njealji guovllus guđa guovllus dahje oasseguovllus lei barggolašvuodálasseapmi, ja guovtti guovllus lei njiedjan. Njiedjan juohkása máñgga ealáhusa gaskkas, eaige leat seamma ealáhusat mat sturrot dahje unnon iešgudetge guovlluin.

Álbmothivvodaga rievdan logijagiáigodagas lea baicca eanet oktasaš buot osiide guovllus; buot guovlluin lea olmmošlohku njiedjan. Muhto maiddái das leat erohusat, iige juohke guovllus leat seamma ollu njiedjan. Tabealla 4 čájeha rievdamiid barggolašvuodas ja álbmothivvodagas oktanaga, das earuhit guovlluid main lea leamaš barggolašvuodálasseapmi áigodagas ja juogo unnit olmmošlohkonjiedjan (“unnán” olmmošlohkonjiedjan), dahje unnit go 10 proseanta, dahje eanet go 10 proseanta (“ollu” olmmošlohkonjiedjan) ja guovlluid main lea leamaš barggolašvuodanjiedjan ja seammás ollu dahje unnán olmmošlohkonjiedjan.

Tabell 2.4 Barggolašvuoda rievdan SED-guovllu oasseguovlluin 2002-2012 ja olmmošlohku 2000-2013¹⁸ (Gáldu: SSB, Sámi statistihkka 2014)

OLMMOŠLOHKORIEVDAN	ENDRING I SYSSELSETTING	
		Lassáneapmi
-9,9<	Davvi Romsa Siskkit Finnmárku Vuotna/riddo Nuorta-Finnmárku	Márkosámi guovlu
-10>	Julevsámi guovlu	Vuotna/riddo Oarje-Finnmárku

Barggolašvuodanjieddju ja ollu olmmošlohkonjieddju

Vuotna/riddo Oarje-Finnmárku lea áidna guovlu mii lea joavkkus mas lea stuorimus olmmošlogu njieddju seammás go lea barggolašvuodanjieddju. Nu dahket dát suohkanat Oarje-Finnmárkkus oasseguovllu SED-guovllus gos lea eanemus negatiiva ovdáneapmi logijagiáigodagas 2002-2012. Olmmošlohkonjiedjan lea 18 proseanta áigodagas, ja guovlu lea vásihan 3 proseanta barggolašvuodanjiedjama. Guokte bargi viđa bargis barget almmolaš sektoris, ja guolástus lea stuorimus priváhta ealáhus. Guolástusealáhus lea njiedjan áigodagas, nu lea maiddái “almmolaš hálldahus”, mas erenoamážit suodjalusa unnideapmi Porsáנגgus lea váikkuhan negatiiva ovdáneapmái.

Barggolašvuodanjieddju ja unnán olmmošlohkonjieddju

Maiddái dán joavkkus lea dušše okta guovlu: **márkosámi guovlu**. Dáin suohkaniin lea proseanta mielde eanet njiedjan barggolašvuodas (-10%) go olmmošlogus (-6,5%). Márkosámi guovllus lea leamaš unnimus olmmošlogu njiedjan olles SED-guovllus logijagiáigodagas. Barggolašvuodas lea leamaš njiedjan almmolaš sektoris mii oidno bures barggolašvuodastatistihkas. Almmolaš sektor lea válde barggaheaddji guovllus, 51,7 proseanta barget almmolaš sektoris. Guokte joavkku dan sektoris –oahpahus ja almmolaš hálldahus- njidje áigodagas, dasa lassin njidje vuoddoealáhusat 33 proseanttain.

Lassáneapmi ja ollu olmmošlohkonjieddju

Julevsámi guovllus vásihedje 2 proseanta barggolašvuoda njiedjama áigodagas, seammás go olmmošlohku njiejai 14 proseanttain. Almmolaš sektor dahká 45 proseanta barggolašvuodas, earret dearvvašvuoda ja sosiálabálvalusaid, main lei veaháš lassáneapmi áigodagas. Eará almmolaš sektorat leat njiedjan sakka. Maiddái priváhta sektoris lea leamaš

¹⁸ SED-guovlui eai gávdno olmmošlohkologut jagiide 2001, 2002, 2003 ja 2004, ja danne lea áigodat 2000-2013 válljejuvvon olmmošlohkoovdáneapmái.

barggolašvuodanjieddju, ja juohke goalmát bargosadji vuoddoealáhusain lea jávkan áigodagas.

Lassáneapmi ja unnán olmmošlohkonjieddju

Golbma oasseguovllus SED-guovllus lea barggolašvuodallasáneapmi ja unnán olmmošlohkonjieddju. **Vuotna/riddo Nuorta-Finnmárkkus** lea leamaš stuorimus barggolašvuodaslassáneapmi, 6 proseanttain áigodagas. Lassáneapmi lea priváhta sektoris, vuosttažettiin guolástusealáhusas, muhto maiddá almmolaš hálddahusas. Logijagiáigodagas lea guovllus leamaš olmmošlogu njiedjan vuollelaš 9 proseanta.

Kárášjogas/Guovdageainnus lea barggolašvuolta lassánan 5 proseanttain jagiid 2003-2012. Dat lea nubbin eanemus lassáneapmi buot guovlluin mat leat SED-guovllus. Dain suohkaniin Sis-Finnmárkkus lea seammás njiedjan olmmošlohku 7,3 proseanttain. Barggolašvuoda lassáneapmi lea sihke priváhta sektoris –mii dáppe lea boazoealáhus- ja almmolaš sektoris, erenoamážit dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusas, muhto maiddá media/kulturealáhusas ja oahpahusas.

Davvi-Romssas lea maiddá leamaš unnimus barggolašvuodallasáneapmi dan golmma guovllus dán joavkkus, 2 proseanta. Seammás lea **Davvi-Romsa** vásihan unnimus olmmošlohkonjiedjama áigodagas buot guovlluin SED-guovllus; 3,5 proseanta. Barggolašvuodallasáneapmi lea leamaš almmolaš sektoris, erenoamážit dearvvašvuoda/sosiálabálvalusain, mat dahke 30 proseanta barggolašvuodas. Priváhta sektoris lea leamaš barggolašvuodanjieddju buot ealáhussurggiin, ja erenoamážit vuoddoealáhusain guolástusas ja eanadoalus.

2.7 Hástalusat ovddosguvlui

Ássanrávnjit Davvi-Norggas leat oppalaččat eanet biedgguid ja juohkásan unnit báikkiide go Lulli-Norggas. Stuorimus gávppogat davvin leat ollu unnibut go stuoragávppogat muđui riikkas. Davvi-Norggas leat dál 475 000 ássi (9,4 proseanta riikka olmmošlogus). Olmmošlohkorievdan lea leamaš positiiva 2007 rájes, 0,6 proseanta lassánemiin jahkásaččat, dat lea bealli lassánanlehtus riikkagaskameari ektui. Lassáneapmi dáhpáhuvvo eanet sisafárreimiin. Gaskaahkásaččaid ja boarrásiid lohku Davvi-Norggas lassána, ja olmmošlohkopyramidas lea “losit bajágeahči” go Lulli-Norggas.

SED-guovllus lea álbmot boarásnuvvan mañemus 20-jagi, ja lea ágga vuorridit guovlluid ieš-stuorruma dihte. Ahkejoavku 20-39 jagi lea kritihkalaš fáktor boahtteáiggi lassáneapmái. Dát joavku lea njiedjan, ja erenoamážit nissonoassi joavkkus lea njiedjan. Riegádahttojit unnit mánát, maiddá suohkaniin main ovdal lea leamaš relatiivvalaš ollu riegádahttinbadjebáza. Boahtteáiggis lea olmmošlogu lassáneapmi SED-guovlluid olmmošlogus gitta sisafárremis, ja suohkanat maida unnán fárrejit olbmot vedjet vásihit olmmošlogu njiedjama jagiin ovddos guvlui. Dat sáhtá addit eará gova olmmošlohkorievdamis go maid dássáži leat oaidnán, ja

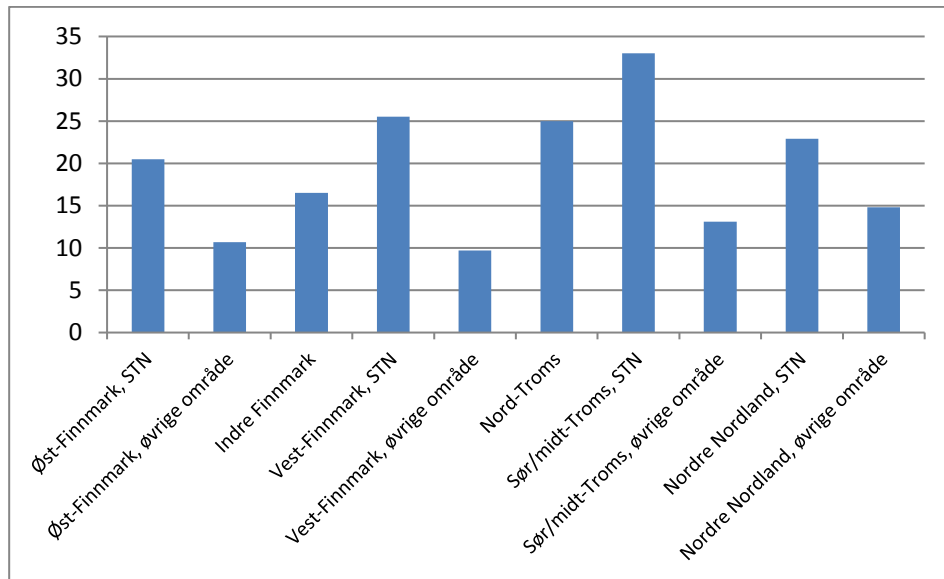
suohkanat main lea leamaš unnán olmmošlohkonjieddju buohtastahtton eará suohkaniiguin fylkkas dahje riikkaosis sáhttet šaddat suohkanat main šaddá stuorimus njieddju.

Dássázi lea barggolašvuodállassáneapmi sámi guovlluin leamaš vejolaš eanas dan dihte go sisafárren guovlluide lea lassánan. Áigodagas leat bohtán eanet sisafárreaddjit, ja sisafárreaddjit leat eanet bargagohtán. Dás lea sáhka eanas bargosisafárremis, ja erenoamážit bargosisafárreaddjiin Nuorta-Eurohpás. Angell ja earát (2014) čujuhit maiddá dasa ahte lea leamaš čielga lassáneapmi oanehisáiggi ássi olgoriikkalaččain, geain eatnasat barget huksen ja rusttet doaimmas, mariidna ealáhusas (erenoamážit guolástusealáhusas), eará gávppálaš bálvalusain ja dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusain.

Almmolaš sektor lea stuorimus barggaheaddji buot suohkaniin SED-guovllus. Gaskal 40 ja lagabui 52 proseanta dain geat leat barggus guovllus barget almmolaš sektoris. Orru vuhttome ahte suohkaniin main leat ollu almmolaš bargosajit ja sámi institušuvnnat orrot váikkuheame olmmošlogu njiedjama vuostá sámi guovlluin. Dat bargosajit eaige leat nu gitta gilvvus ja ekonomalaš konjunktuvrrain go dábálaš eksportaealáhusat guolástus ja mátkealáhusa leat. Telemarksforskning (Vareide ja Nygaard 2013) čujuha ahte dávjá lea eanemus beroštupmi bargosajiide priváhta sektoris, muhto dan mađe ollu almmolaš bargosajit go leat SED-guovlluin leat, de lea ágga ahte dat suohkanat maiddá barget váikkuhan dihte ja vejolaččat lasihit daid. Dat soaitá erenoamáš dehálaš boahteveaš jagiid suohkanrájiid vejolaš rievdadan proseassa dáfus.

Angell ja earát (2014) gávnnahe dje ahte bargguhisvuolta davvin lea njiedjame riikkagaskameari dássái. Dievdduid gaskkas leat goitge ain eanet go muđui riikkas, muhto bargguhisvuolta ja bargooassálastin nissoniid gaskkas lea lahka riikkagaskadási. Bargojohttin lea oassin Davvi-Norgga bargoeallimis, ja eanet johtet eret davvinorgga suohkaniin go sisa (Angell ja earát 2013). Bargojohttin lea lassánan 2000-logus, ja erenoamážit guovlluin main lea oanehis gaska bargomárkanguovddážiidda. Siskkáldas bargojohttin riikkaosis lea vuosttažettiin lassánan guovlluin main lea oanehis gaska guovddážiidda main lea alla bargomárkanintegrašuvdna. Eanet dievddut go nissonat johtet barggu geažil, dat guoská buot guovlluide SED-guovllus. Figuvra 2.6 čájeha bargojohttiid olggos guovllus, lohku lea stuorimus guovlluin mat leat lahka stuorit bargomárkana, nugo gávppogiid Tromssa, Hámárfeasta, Áltá dahje Čáhcesullo. Bargomátkkošteapmi olggos lea stuorimus Davvi-Romssas, eatnasat Romsii. Muhto lea stuora bargojohttin Hámárfestii ja Davvesiidii, Áltái sihke Návuonas ja Guovdageainnus, ja Čáhcesullui Unjárggas. Erenoamážit Davvi-Romssas sáhtta bargojohttin olggos mielde čilgeme barggolašvuodállassáneami ja ahte olmmošlohku ii leat njiedjan eanet go lea guovllus. Analysa das makkár barggolašvuodajoavkkut sihke bargguid, agi ja sohabeale ektui leat mat johtet bargguide sáhttet addit dieđuid mo bargoeallin SED-guovllus rievdá ja vejolašvuoda hehttet vel eanet olmmošlohkonjiedjama suohkaniin.

Figuvra 2.6 Barggolaččat agis 15-74 geain bargobáiki lea olggobealde ássansuohkana. 2012, 4. kvartála. (Gáldu: SSB)

SED-suohkaniin leat stuora hástalusat áiggis ovddos guvlui. Suohkaniin šaddá dárbu bargofápmui maid eai sáhte ieža háhkat. Dáláš bargoveahka dain 22 suohkaniin boarásnuvvá, nuorat fárrejit eret, ja álbmot bargoagis unnu. Jagi 2030 (Angell ja earát 2014) dárbbasit suohkanat gaskal 2200 ja 4100 eanet olbmo bargoagis go maid sáhttet ieža háhkat.

Jagi 1990 riegádedje 650 máná SED-guovllus, ja 2010 lei lohku 330. Dat lea lagabui 50 proseanta njiedjan. Šattolašvuodalohku sámi guovlluin lei 2,08 jagi 1990, de lei seamma lohku 1,73 guoktelogi jagi maŋŋil. Šattolašvuolta SED-guovllus lei gitta vel jagi 2002 alit go muđui riikkas, muhto lea maŋŋil leamaš vuollelis guhtta jagi gávccii jagis (SSB:Sámi statistihkka).

Olmmošlohkorievdan jagi 2030 rádjái orru čájeheame ahte jus SED-suohkaniin galgá lassánit olmmošlohku de lea eaktun sisafarren. Gaskamađe sisafarremin, mii lea váldomolssaeaktu SSB olmmošloguid ovddosguvluiárvoštallamis, dáidá olmmošlohku SED-suohkaniin dađistaga unnut (Angell, Gaski, Lie og Nygaard 2014). Dáin suohkaniin lea álbmogis unnán potensiála “iešlassáneapmái”. Guhkes áiggi badjel leat nuorra rávisolbmot eanet fárren eret go fárren suohkaniidda, ja de maiddá leat unnit olbmot dan ahkejoavkkus geat riegádahttet mánáid. Dat ii leat goitge áidna olmmošlogu hástalus SED-suohkaniin jagiin ovddos guvlui. Nugo Angell ja earát (op cit, s 7) čállet: ”Vel sturrit hástalus lea boarásnuvvi álbmot mii SED-guovllus lea, ja dat bohtá vaikko makkár eavttut doaimmahuvvet olmmošlohkoovdáneami ektui.”

Demográfalaččat Davvi-Norga ii leat gearggus dustet bohtte 20-30 jagi, jus eai rievdagoađe dáláš dábit. Álbmot mii boarásnuvvá, unnán nuorat daid gaskkas, ja dušše moadde guovllu gos lea riegádahttinbadjebáza lea hástaleaddji vuolggasadji. Ovddos guvlui gitta 2030 rádjái rehkenastit šaddat stuora gaska das man stuora bargofápmoárbbu vurdet leat ja das man stuora bargofámu vurdet leat olámuttus. Maŋemus jagiid sisafárremat Davvi-Norgii leat dahkan guvlui barggolašvuodalassáneami vejolažžan. Eanet bargosisafarren Nuorta-Eurohpás,

mas lea oassin oanehisáigge bargosisafárren, lea leamaš dehálaš barggolašvuodálassáneapmái. Muhto lassáneapmái lea maiddáí váikkuhan dat go eanet sisafárrejeaddjit leat álgán bargat.

Vaikko SED-guovllu suohkanat nugo máŋga eará doaresbealsuohkana dárbbášit sisfárremiid bokte deavdit guoros bargosajiid, de ii leat goitge bargosisafárren álo positiivvalaš báikkálašservodahkii. Angell ja earát (2014) čállet báikkálašservodagain mat sáhttet šaddat servodahkan main bargosisafárrejeaddji –dávjá dievddut- leat vuorroortnegiin dahje oanehisáigái orrume ja geat eai vuorut oassálastit báikkálašservodagas, muhto ellet iežaset bargobirrasis. Dakkár “johtti bargiiguin” ii boađe giliide dahje báikkálašservodagaide mihkkege buorrin kulturealáhussii, dahje dasa ahte báiki šattašii eanet “geasuheaddji” orrunsadjin.

SED-guovllus lea leamaš eanet lassáneapmi almmolaš sektora barggolašvuodas go priváhta sektoris áigodagas 2003-2012. Vuollelaš bealli dain geat leat barggus SED-guovllus leat barggus almmolaš sektoris. Almmolaš sektoris leat guokte goabbatlágan ovdáneami: suorgi dahje sektorat mat sturrot ja mat barggahit eanegiid ahte eanegiid, ja suorgi mii unnu ja mii ii atte šat bargosajiid nu ollu olbmuide. Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalus lea dat stuorimus suorgi almmolaš bargosajiin, ja lea suorgi mii barggaha eanet ahte eanet bargiid jagis jahkái. Dat guoská buot guđa guvlui SED-guovllus. Seammas go dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalus lea sektor mii stuorru almmolaš barggolašvuodas, de njidjet logut eará sektoriin. Dat guoská ovdamearka dihte almmolaš hálddahussii, suodjalussii, politiija ja eará ja oahpahussii. Diein lea leamaš čielga unnideapmi maŋemus logijagi, belohahkii oassin suohkansektora unnideamis unnit olmmošlogu dihte. Stáhta hálddahusa oppalaš unnideapmi oktan suodjalusa unnidemiin orru stuorit go almmolaš hálddahusa stuorideapmi, ja de vuosttažettiin sámi hálddahusa dáfus. Goitge lea riektá dadjat ahte lasiheapmi sámi ásašusain lea ráhkadan bargosajiid maid livčče váttis dahkat almma daid ásašusaid sámi čatnašumiin. Ásašusat addet maiddáí vejolašvuoda oahppan nuoraide orrut ja bargat sámi guovlluin ja geavahit sin gelbbolašvuoda doppe. Molssaeaktu livčče fárret stuorit báikkiide gos dakkár gelbbolašvuoda dárbbášit. Go analysere olmmošlohkoovdáneami statistihka ja dan ahte sámi institušuvnnat leat báikkálašservodagain, de oaidnit ahte lea govttolaš jáhkkit ahte diekkár ásašusat sáhttet oktan čilgehussan olmmošlohkoovdáneapmái. Áidna čilgehus dat ii goitge leat. Sisafárren, riegádahttinbadjebáza suohkaniin ja maiddáí man guhki lea stuorit bargomárkaniidda dahje gávpotguovlluide, váikkuhit maiddáí go galgá čilget SED-guovlluid ovdáneami. Dasa bohtá maiddáí digaštallan geasuheaddjivuodas. Geasuheaddjivuoda ii berre mihtidit loguiguin ja almmuhit listtuin – main ollu davvinorgga suohkanat ja SED-suohkanat gártet vuolemusaid gaskii- muhto dan ferte geahččat searvágaid dainna dieđuin mii lea suohkaniid ovdáneami birra, ja dasa mii lea dehálaš go olbmot válljejit dákkáriid, ovdamearka dihte galget go fárret dahje orrut. Ja dan ferte geahččat dan ektui lea go čatnašupmi, ja makkár gaskat leat, ja kultuvrra ja geografiija ektui- mat maiddáí leat mielde ráhkadeame báikegotti, ássanmárkana ja bargomárkana.

Girjjálašvuhta:

Angell , Elisabeth, Aure, Marit, Lie Ivar, Nygaard, Vigdis og Ringholm, Toril: *Attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner i Nord-Norge*, Norut Alta-Áltá Rapport 2013:7

Angell, Elisabeth, Gaski, Margrete, Lie, Ivar og Nygaard, Vigdis: *Næringsutvikling i samiske samfunn. En studie av sysselsetting og verdiskaping i nord*, Norut Alta-Áltá Rapport 2014:4/*Kunnskapsinnhenting – verdiskaping i nord*, Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Nærings- og fiskeridepartementet, Klima- og miljødepartementet.

Bukve, Oddbjørn(2001): *Lokale utviklingsnettverk. Ein komparativ analyse av næringsutvikling i åtte kommunar*, UiB/HAF, Rapport nr 5/2001

Bukve, Oddbjørn og Skålnes, Sigrid (1987): *Veg utan vardar. Om næringspolitikk, organisering og økonomiforvaltning i seks prøvekommunar*. Alta/Sogndal, NIBR-rapport 1987:9, SFDH-skrifter 1987:3.

Indicators Relevant for Indigenous People: A Resource Book, Indigenous Peoples' International centre for Policy Research and Education TEBTEBBA Foundation, 2008

Lie, Ivar: *Kulturnæringer i samiske områder – sysselsettingutvikling og bedriftsstruktur*, Norut Alta-Áltá Rapport 2012:12

Meld. St. 10 (2010–2011)Melding til Stortinget Oppdatering av forvaltningsplanen for det marine miljø i Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten

Nordisk ministerråd: *Artic Social Indicators. Follow-up to the Artic Human Report, Nordisk ministerråd 2010*

Pettersen, Torunn (2012): “Samene I Norge – 40 000 I 40 år?” I *Samiske tall forteller 5*, s 18-21

Rustad, Øivind (2010): “Befolkningsutvikling I STN-området 1990-2010” I *Samiske tall forteller 3*, s 121-142.

Sámediggi/Sametinget: Sametingsmelding om næringsutvikling, Sámediggi 2012

Slaastad, Tove Irene: Samisk statistikk 2014/Sámi statistihkka 2014, Statistisk sentralbyrå, Rapporter 2014/1

Statistisk sentralbyrå (SSB): *Samisk statistikk*, 2012.

www.ssb.no

www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/urbefolkningen-i-tall-samisk-statistikk

St.meld. nr. 8 (2005-2006) Helhetlig forvaltning av det marine miljø i Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten (forvaltningsplan)

St. meld. nr 13 (2012-2013) Ta heile Noreg i bruk. Distrikts- og regionalpolitikken. Kommunal- og regionaldepartementet.

Sørli, Kjetil og Broderstad, Ann Ragnhild: Flytting til byer fra distriktsområder med samisk bosetting, Samarbeidsrapport NIBR/UiT- Senter for samisk helseforskning, 2011

Vareide, Knut og Nyborg Storm, Hanna: Næringsutvikling, innovasjon og attraktivitet. Samiske område, TF-notat nr 55/2010

Vareide, Knut og Nyborg Storm, Hanna: Næringsutvikling, innovasjon og attraktivitet. Samiske område, TF-notat 35/2011

Vareide, Knut og Nyborg Storm, Hanna: Regional analyse av det samiske området, TF-notat nr 71/2012

Vareide, Knut og Nygaard, Marit : Regional analyse. Samiske område 2012, næringsutvikling og attraktivitet. TF-notat nr. 45/2013